

Rynek

Rynek w nocy, fot. Tadeusz Poźniak

Rzeszowski Rynek, fot. Tadeusz Poźniak

Rzeszowski Rynek, fot. Tadeusz Poźniak

Rzeszowski Rynek, fot. Tadeusz Poźniak

Rzeszowski Rynek

Rzeszowski Rynek

Rzeszowski Rynek

Rzeszowski Rynek

Rzeszowski Rynek

Centrum Starówki stanowi Rynek posiadający kształt nierównomiernego czworoboku o wymiarach

około 100 x 50 m. Obecny kształt Rynku i jego otoczenie odbiega nieco od pierwotnego wyglądu; jest znacznie większy i od zachodu nie posiada zabudowy. Z naroży Rynku wybiega kilka ulic: w kierunku wschodnim A. Mickiewicza i Przesmyk, w kierunku południowym Baldachówka i J. Słowackiego, w kierunku zachodnim T. Kościuszki i Matejki.

Rynek posiada zabudowane właściwie tylko trzy pierzeje - południową, wschodnią i północną. W pozabawionej dziś zabudowy pierzei zachodniej stoi jedynie Ratusz. Obecną zabudowę strony zachodniej stanowią budynki położone przy ul. J. Słowackiego. Zabudowę zachowanych trzech pierzei Rynku tworzą jednopiętrowe lub rzadziej dwupiętrowe kamieniczki powstałe w okresie XV-XIX w.

Obecna zabudowa została ukształtowana po wielkim pożarze Rynku w 1842 r., który doszczętnie strawił wszystkie domy. Wielokrotnie przebudowywane i nadbudowywane przeszły swoistą ewolucję budowlaną. Pierwotnie były to zapewne domy drewniane lub częściowo murowane (piwnice i partery). Początkowo parterowe, potem piętrowe, przy czym górne kondygnacje aż do XIX wieku były z reguły drewniane. Domy rynkowe posiadały przestronne i głębokie piwnice, sklepy (były to tzw. sklepy wierzchnie i sklepy dolne - piwnice), długą sklepioną sień, reprezentacyjną tzw. wielką izbę, pomieszczenia mieszkalne, a od frontu podcienia wsparte na drewnianych słupach.

Ostateczny wystrój architektoniczny otrzymały na przełomie XIX i XX w. Aktualny stan zachowania zabudowy rynkowej jest bardzo różny, od pięknych domów do ruin. Kamieniczki zaniedbywane przez całe lata, zagrożone podziemnymi wyrobiskami, niszczały i podupadały, miały być nawet rozebrane.

Prowadzone przez ostatnie lata prace zabezpieczające przed dalszą dewastacją, a przy okazji i badania architektoniczno-archeologiczne, pozwoliły na odsłonięcie relikwów pierwotnej zabudowy i ujawnienie wielu tajemnic, które przesunęły powstanie rynkowych kamienic co najmniej o dwa wieki wstecz. Badania wykazały także, że pierwotny układ zabudowy Starego Miasta znacznie odbiegał od stanu istniejącego, a poziom Rynku był dużo niższy.

Jak niemal w każdym starym mieście, tak i pod rzeszowską Starówką znajdują się głębokie lochy i piwnice drążone przed wiekami w celach obronnych i gospodarczych (magazynowanie towarów). Rynkowe kamieniczki posiadają z reguły dwa poziomy piwnic sięgających niekiedy 10-12 m w głąb ziemi. Pierwsze poziomy piwnic są murowane z kamienia lub cegły i sklepione, natomiast niższe kondygnacje zostały wydłubane w naturalnym gruncie lessowym. Układ piwnic jest bardzo różnorodny. Spotyka się tu tzw. gruby (komory) i szyje (korytarze), często wybiegają one przed frontony budynków. Górne kondygnacje piwnic powstały równocześnie ze wznoszeniem domów (XV-XVI w.), natomiast dalsze poziomy były dłubane zapewne później (XVI-XVII w.).

Niezależnie od piwnic spotyka się podziemne lochy i korytarze murowane z kamienia, sklepione, łączące budynki lub prowadzące poza obręb miasta. Niewątpliwie miały one przeznaczenie komunikacyjne. Odkryto je w rejonie skrzyżowania ulic Zamenhofa i Króla Kazimierza, w rejonie ulicy Joselewicza i ulicy Baldachówka. Jeden z korytarzy prowadzi w kierunku południowo-zachodnim, co - w powiązaniu z odkryciami dokonanymi przed laty przy budowie pawilonu "Hortex", na terenie dawnego konwentu pijarów, a także pałacyku Lubomirskich - pozwala stwierdzić, że miasto miało podziemne połączenie z zamkiem. Na podstawie znalezionych ułamków ceramiki można datować jego powstanie na XVII w.

W latach sześćdziesiątych pod rzeszowskim Rynkiem prowadzono prace ratunkowo-zabezpieczające fundamentów budowli, mające na celu usunięcie zagrożeń ze strony podziemnych wyrobisk. Niebezpieczeństwa nie zdołano jednak zlikwidować.

W lipcu 1972 r. nastąpiła poważna awaria kolejnego budynku. Dopiero w kilka lat po tej katastrofie, w 1977 r., podjęto decyzję o zabezpieczeniu podziemi według oryginalnej metody opracowanej przez prof. Zbigniewa Strzeleckiego.

Zabezpieczenie podziemi przed dalszymi zawałami warunkowało rozpoczęcie rewaloryzacji całej rzeszowskiej Starówki, obejmującej w sumie 31 budynków położonych w Rynku oraz przy pobliskich uliczkach: Mickiewicza, Joselewicza, Przesmyk oraz Króla Kazimierza. Prace w tym zakresie podjęto dopiero w 1977 r., dosłownie w ostatniej chwili, gdy otoczenie rzeszowskiego Rynku doprowadzone było niemalże do stanu ruiny. Bezpańskie kamieniczki otrzymały nowych właścicieli, staraniem których przywrócono im dawne piękno.

Podjęte działania służb konserwacji zabytków polegające na wpisaniu w 1967 r. do rejestru zabytków zespołu staromiejskiego uchroniło oryginalną i zabytkową zabudowę od bezpowrotnej straty. W tym okresie stan większości budynków był katastrofalny. W latach 1972 - 1983 prowadzono fragmentaryczne prace zabezpieczające, m.in. zlikwidowano większość wyrobisk podziemnych pod płytą Rynku poprzez ich zabetonowanie, wyremontowano kilka budynków przy ul. Mickiewicza. Urząd Miejski zawarł w dniu 31 sierpnia 1977 r. odpowiednie porozumienie z prof. Zbigniewem Strzeleckim z Akademii Górniczo-Hutniczej, który koordynował roboty związane z remontami kamienic Rynek 16, Rynek 17, Mickiewicza 1-3, Mickiewicza 5, ul. Mickiewicza oraz zabezpieczeniem części wschodniej i południowej płyty Rynku. Współpraca z Akademią Górniczo-Hutniczą trwała do roku 1983.

Od 1984 roku koordynację działań związanych z pracami zabezpieczającymi przejął, powołany przez Prezydenta Miasta Rzeszowa, Zespół ds. Rewaloryzacji Zabytków. Do zadań tego zespołu należało planowanie, organizowanie i koordynowanie zabezpieczeń stanów zerowych budynków przyrynkowych i okolicyrynkowych oraz podziemnych wyrobisk pod płytą Rynku. Z uwagi na charakter tych robót i niebezpieczeństwa z nimi związane (prace na głębokościach zagrożone zawaleniem się nadziemnych fragmentów budynków lub też obwałami gruntu) wykonawstwem zajmowało się specjalistyczne przedsiębiorstwo górnicze Przedsiębiorstwo Górnictwa Surowców Chemicznych „Hydrokop” z Krakowa. Część robót wykonywało również przedsiębiorstwo rzeszowskie Pracownie Konserwacji Zabytków. Od lat 90-tych dalsze prace prowadziły Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane „PATE” z Lublina a następnie, aż do ukończenia, Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane „ZELBUD” z Rzeszowa.

Prace górnicze zabezpieczające do 1988 r. były współfinansowane z Funduszu Rozwoju Kultury, a od 1989 r. całkowicie finansowane z budżetu Miasta Rzeszowa. Dodatkowym efektem podczas zabezpieczania samych kamienic było zlokalizowanie pod płytą Rynku, w sąsiedztwie budynku Rynek 19, zabudowy reliktywnej z okresu średniowiecza jak i innych fragmentów podziemnych wyrobisk wykorzystywanych przez dawnych mieszkańców. Po ich udroźnieniu i zabezpieczeniu wykorzystane zostały wraz z niektórymi piwnicami budynków przyrynkowych do utworzenia I etapu podziemnej trasy turystycznej o długości 213 m, udostępnionej do zwiedzania w 2000 roku. Kolejnym elementem wzbogacającym przestrzeń Starego Rynku stała się odkryta podczas prac instalacyjnych i zrewaloryzowana zabytkowa studnia, z kamienną cembrowiną i zrekonstruowanym nad nią w 2002 r. ręcznie ciosanym modrzewiowym pawilonem. Na głębokości 12 m studnia miała połączenie z siecią korytarzy podziemnych.

Lata 2005 - 2007 to czas znaczących prac, w efekcie których Rynek uzyskał zupełnie nowy i ostateczny wygląd. W tym okresie uzupełniona została zabudowa pierzei północnej. Prywatny inwestor wybudował, częściowo wzorując się na archiwalnej dokumentacji, cztery kamienice. Funkcjonalnie od wewnątrz stanowią jedną całość, natomiast na zewnątrz zachowały historyczny podział, różniąc się elewacjami. Końcowym przedsięwzięciem, wieńczącym prace, było przeprowadzenie remontu płyty Rynku wraz z przedłużeniem podziemnej trasy turystycznej i

wybudowaniem obiektu wejścia do trasy podziemnej. Dzięki temu długość podziemnej trasy wzrosła do 369 m, a nawierzchnia Rynku została przebudowana z zachowaniem historycznego układu oraz zabytkowego bruku z kostki porfirowej. W ramach tego projektu, w miejscu wyburzonych w 1942 r. w pierzei zachodniej dwóch budynków, powstał obiekt wejścia do trasy, w którym ulokowane zostały również inne funkcje (poczekalnia dla zwiedzających, toalety, garderoby dla wykonawców występujących na scenie). Dach tego obiektu pełni rolę miejsca „eventowego”, na którym funkcjonuje rozbieralna estrada. Te prace, wykonane na zlecenie Gminy, otrzymały dofinansowanie ze środków Unii Europejskiej. Ten długi okres rewaloryzacji Rynku, który w końcowym okresie otrzymał olbrzymie przyspieszenie zakończył rewitalizowanie tej centralnej i najważniejszej przestrzeni publicznej miasta. Miejsce to stało się popularnym, ulubionym, wręcz kultowym miejscem spotkań, licznych imprez nie tylko dla mieszkańców miasta. "Rzeszowskie piwnice - Interaktywna instytucja kultury" jest atrakcją turystyczną, którą zwiedziło już tysiące osób.